

SONJA JOSIPOVIĆ¹

E-mail: sjosipovic@mas.bg.ac.rs

LJUDSKI KAPITAL U MODELIMA EKONOMSKOG RASTA RURALNIH PODRUČJA

HUMAN CAPITAL IN THE MODELS OF ECONOMIC GROWTH OF RURAL AREAS

JEL KLASIFIKACIJA: 018, J24, P25, R58

APSTRAKT:

Neophodan uslov za transformaciju ruralne ekonomije i rast stanovništva, zaposlenosti i dohotka ruralnih područja ogleda se u obezbeđenju ljudskog kapitala, pojedinaca koji poseduju kreativnost, znanje, veštine i koji obavljaju visoko kreativne poslove. Predmet ovog rada je analiza uloge ljudskog kapitala u modelima ekonomskog rasta ruralnih područja. U radu je objašnjen tradicionalni i novi koncept ljudskog kapitala. Poseban osvrt će biti dat na analizu raspoloživosti i kvaliteta ljudskog kapitala u ruralnim područjima u Srbiji koja je neophodna za definisanje novog pristupa ruralnom razvoju i formulisanje efikasnije ruralne politike. Zaključuje se da u modelima rasta ruralnih područja pogodnosti ambijenta i ljudski kapital predstavljaju glavne pokretače ekonomskog rasta.

KLJUČNE REČI:**LJUDSKI KAPITAL, EKONOMSKI RAST, RURALNA PODRUČJA**

ABSTRACT:

A necessary condition for the transformation of rural economy and the growth of population, employment and income in rural areas is reflected in the provision of human capital, i.e. the individuals who have creativity, knowledge and skills and who specialize in creative tasks. This paper is aimed at analyzing the role of human capital in the models of economic growth of rural areas. The traditional and the new concept of human capital are explained. Special emphasis will be placed on the analysis of human capital in rural areas in Serbia, which is necessary for defining a new approach to rural development and formulating a more efficient rural development policy. We can conclude that, in the models of rural growth, outdoor amenities and human capital are the main drivers of economic growth.

KEY WORDS:**HUMAN CAPITAL, ECONOMIC GROWTH, RURAL AREAS**

1. UVOD

Neophodan uslov za transformaciju ruralne ekonomije i rast stanovništva, zaposlenosti i dohotka ruralnih područja ogleda se u obezbeđenju ljudskog kapitala, pojedinaca koji poseduju kreativnost, znanje, veštine i koji obavljaju visoko kreativne poslove. Danas je koncept ljudskog kapitala (i tradicionalan i nov) podjednako važan za ekonomski rast i razvoj i urbanih i ruralnih područja.

Osnovna istraživačka pitanja ovog rada su:

- Da li se relevantnost koncepta ljudskog kapitala za ekonomski rast i razvoj može potvrditi i na primeru ruralnih područja?
- Da li povezanost između ljudskog kapitala i ruralnog ekonomskog rasta i razvoja zavisi od lokalnog konteksta, ambijentalnih pogodnosti ruralnih područja?

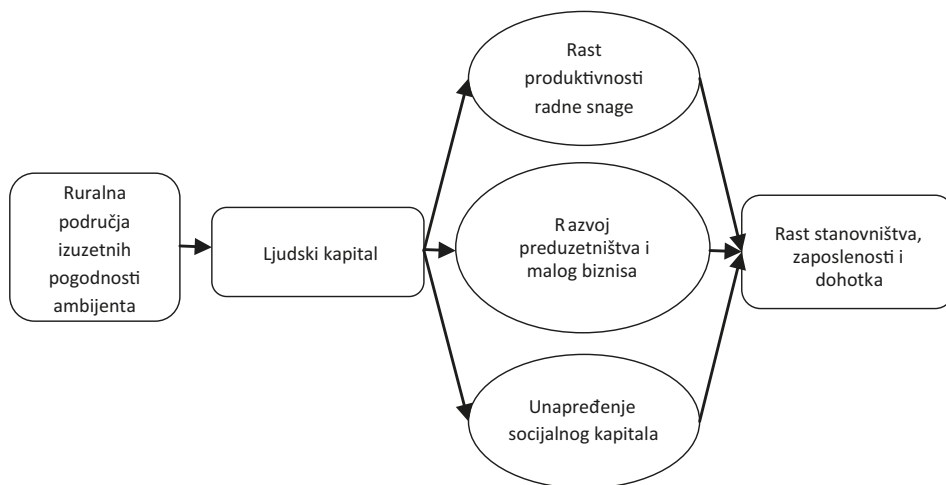
Pored uvoda strukturu rada čini pet delova. U prvom delu napravljen je kratak pregled sprovedenih istraživanja o značaju kvaliteta ljudskog kapitala za ekonomski rast i razvoj ruralnih područja. U drugom delu objašnjen je koncept kreativnog kapitala i prikazane su do sada razvijene klasifikacije zanimanja kreativne klase. U trećem delu predstavljena je klasifikacija zanimanja kreativne klase u Srbiji i izvršena je analiza raspoloživog ljudskog kapitala u značajno i pretežno ruralnim područjima u Srbiji. U četvrtom delu date su preporuke u pogledu koncipiranja i implementacije novog pristupa ruralnom razvoju i date su smernice za formulisanje ruralne politike. Poslednji deo rada odnosi se na zaključna razmatranja.

2. PREGLED PRETHODNIH ISTRAŽIVANJA

R. Florida je predstavio u svojoj knjizi „*Uspom kreativne klase*“ model ekonomskog rasta u čijoj osnovi je specifičan oblik ljudskog kapitala definisan kao *kreativna klasa*. Prema razvijenom modelu ključ uspeha ekonomskog rasta velikih gradova ogleda se u znanju, veštinama, inovativnosti i kreativnosti pojedinaca koji žive u njima. Početkom XXI veka koncept kreativnog kapitala je proširen i na ruralni kontekst. Mnoga istraživanja su na primeru ruralnih područja potvrdila hipotezu R. Floride o neophodnosti istovremenog prisustva talenta, tehnologije i tolerancije za privlačenje kreativne klase. Takođe, potvrđena je i povezanost između rasta kreativne klase i ubrzanog rasta ruralne ekonomije. Ruralna područja koja su uspela da privuku i zadrže značajne kreativne resurse razvijaju se mnogo brže u odnosu na druga ruralna područja.

U razvijenim ekonomijama ruralna područja izuzetnih pogodnosti ambijenta uspela suda privuku značajan ljudski kapital. U modelima rasta ruralne privrede ambijentalne pogodnosti i ljudski kapital (posmatran i kao „visokoobrazovani“ i kao „kreativni“ ljudski kapital) predstavljaju deo mehanizma koji može obezbedite neophodnu transformaciju i rast ruralne privrede (Slika 1.).

▶ SLIKA 1. LJUDSKI KAPITAL U MODELIMA EKONOMSKOG RASTA RURALNIH PODRUČJA

Izvor: Prikaz autora

Raspoloživost i kvalitet ljudskog kapitala na određenom ruralnom području zavisi od lokalnih uslova za život, pre svega da li ruralno područje poseduje značajne ambijentalne pogodnosti. Komparativna prednost ruralnih područja izuzetnih pogodnosti ambijenta ogleda se u raspolaganju prelepim prirodnim pejzažom, različitom topografijom, bogatim vodnim i šumskim resursima koji obezbeđuju ruralnom stanovništvu visok kvalitet življenja. Prema rezultatima sprovedenih empirijskih istraživanja: *Ako ruralna područja poseduju izuzetne pogodnosti ambijenta i visok kvalitet ljudskog kapitala, onda postoje ključni preduslovi za uspostavljanje odgovarajućeg modela ruralnog ekonomskog rasta. Iako je učešće visokoobrazovanih pojedinaca/kreativne klase u ukupnom broju zaposlenih značajno veće u urbanim u odnosu na ruralna područja, ne sme se zanemariti relevantnost tradicionalnog i novog koncepta ljudskog kapitala i za ruralni razvoj. Raspoloživost i kvalitet ljudskog kapitala su značajno veći u ruralnim područjima izuzetnih pogodnosti ambijenta.*

U osnovi koncepta ruralnih pogodnosti, razvijenog krajem XX veka, su tri grupe pogodnosti koje predstavljaju važne indikatore uslova za život. Prvu grupu ruralnih pogodnosti čine *prirodne pogodnosti* (engl. *natural amenities*) koje se ogledaju u prijatnoj klimi i bogatom prirodnom pejzažu koji čini različita topografija i bogati vodni i šumski resursi. Drugu grupu ruralnih pogodnosti čine *izgrađene pogodnosti* (engl. *build amenities*) koje se odnose na razvijenost infrastrukture koja pruža bogat rekreativni sadržaj. Treću grupu ruralnih pogodnosti čine *kulturne pogodnosti* (engl. *cultural amenities*) koje se odnose na bogato kulturno i istorijsko nasleđe. U razvijenim ekonomijama ruralna područja izuzetnih ambijentalnih pogodnosti zahvaljujući visokom kvalitetu uslova za život koje pružaju uspela su da privuku značajan ljudski kapital i ostvare visoke stope rasta stanovništva, zaposlenosti, preduzetničkih aktivnosti i dohotka.

Mnoga empirijska istraživanja² su na primeru ruralnih područja potvrdila hipotezu o doprinosu kreativnog kapitala ekonomskom rastu i razvoju. McGranahan and Wojan (2007) su na primeru 2.145 ruralnih oblasti na području SAD-a primenom ekonometrijskih modela uporednih podataka potvrdili hipotezu o pozitivnom uticaju kreativne klase na rast zaposlenosti tokom poslednje decenije XX veka. Najveći rast zaposlenosti imala su ruralna područja koje odlikuje prijatna klima, bogat prirodni pejzaž i rekreativni sadržaj. Pogodnosti ambijenta ruralnih područja imaju snagu privlačenja i zadržavanja ljudskog kapitala neophodnog za unapređenje ruralne ekonomije. Takođe, i istraživanja sprovedena na području zemalja članica EU su ukazala na doprinos ljudskog kapitala (posmatranog i preko obrazovne strukture stanovništva i preko strukture zanimanja kreativne klase) na rast zaposlenosti, broja novoosnovanih preduzeća, dohotka i razvoj inovacija.³

3. KONCEPT KREATIVNOG LJUDSKOG KAPITALA I RURALNI KONTEKST

Endogena teorija rast predstavila je nov, ključan faktor u modelima ekonomskog rasta – faktor znanja. Prema njenim predstavnicima⁴ akumulirani kapital znanja na određenom geografskom području čine dve komponente: investicije u istraživanje i razvoj i ljudski kapital. Visoke stope ekonomskog rasta u gradovima ostvaruju se zahvaljujući stvaranju tzv. „*klastera ljudskog kapitala*“ koji omogućavaju prenošenje znanja i inovacija i doprinose rastu produktivnosti radne snage, razvoju preduzetništva i unapređenju socijalnog kapitala. Modeli lokalnog miljea valorizuju uticaj sposobnosti radne snage, tehničkog i organizacionog znanja, kao i socijalne infrastrukture određenog područja na prihode nastale kao rezultat angažovanja osnovnih faktora proizvodnje – kapitala i rada.⁵

Dugo u literaturi je bilo prisutno stanovište da ljudski kapital čine visokostručna i visokoobrazovana radna snaga s obzirom da obrazovanje predstavlja najvažniju investiciju u ljudski kapital. Prema tradicionalnom pristupu, obim ljudskog kapitala na određenom geografskom području najbolje se može izmeriti sagledavanjem obrazovne strukture stanovništva. Sa predstavljanjem teorije kreativnog kapitala predložen je novi način kvantifikovanja ljudskog kapitala pomoću strukture kreativnih zanimanja zaposlenih, odnosno obima kreativne klase na određenom geografskom području. Prema novom pristupu obim ljudskog kapitala najbolje se može sagledati analizom poslova koje radno sposobno stanovništvo obavlja, a ne analizom njihovog nivoa dostignutog formalnog obrazovanja.

Prema teoriji kreativnog kapitala za ekonomski rast potrebni su pojedinci koji su angažovani na poslovima u čijoj osnovi je stvaranje novih ideja i proizvoda kao i rešavanje problema na kreativan način. Do sada u literaturi je predstavljeno nekoliko klasifikacija zanimanja kreativne klase. Prvu klasifikaciju razvio je R. Florida (2002) i imala je za cilj da obezbedi aproksimaciju za obim kreativnog kapitala na području velikih gradova u SAD-u. Prema ovoj klasifikaciji ukupnu populaciju čine četiri klase: *kreativna klasa*,

2 McGranahan and Wojan (2007); Bochma and Fritsch (2009); McGranahan et al. (2011);

3 Videti više u: Boschma and Fritsch (2009).

4 Romer (1986); Lukas (1988); Segerston (1991); Cheng and Dinopoulos (1993)

5 Rikalović, Stojanović, Zakić (2012), str. 566.

radnička klasa, zaposleni u sektoru usluga i zaposleni u poljoprivredi. Kreativnu klasu čine dve grupe s obzirom na stepen kreativnosti koji se vezuje za posao koji obavljaju. Prva podgrupa je *super kreativna osnova* (engl. *Creative Core*) koju čine pojedinci koji obavljaju visoko kreativna zanimanja u čijoj osnovi je stvaranje novih ideja, novih tehnologija i novog kreativnog sadržaja: računarska i matematička zanimanja, arhitektonska i inženjerska zanimanja, medicinska zanimanja, prosveta, obrazovanje i umetnost. Druga podgrupa su *kreativni profesionalci* (engl. *Creative Professionals*) koju čine pojedinci koji obavljaju zanimanja u čijoj osnovi je rešavanje problema i koja najčešće zahtevaju visok nivo obrazovanja (poput menadžerskih zanimanja, pravnih poslova, zanimanja u delatnosti finansija i biznisa i dr.).

Merenje ljudskog kapitala sagledavanjem obima kreativne klase predstavlja precizniju aproksimaciju za upotrebu raspoloživog talenta, znanja, veština i sposobnosti. Prema teoriji kreativnog kapitala tradicionalni pristup kvantifikovanja raspoloživog ljudskog kapitala nije pogrešan, već se njegov nedostatak ogleda u tome što sagledava samo deo sposobnosti pojedinaca koje pored obrazovanja čine i iskustvo, kreativnost, inteligencija, inovativnost i preduzetničke sposobnosti.

U cilju testiranja validnosti teze kreativnog kapitala i u slučaju ruralnih područja predstavljene su nove klasifikacije zanimanja kreativne klase prilagođene ruralnom prostoru. Redefinisana klasifikacija zanimanja kreativne klase koju su predstavili McGranahan and Wojan (2007) dobijena je isključivanjem iz originalne klasifikacije zanimanja čije obavljanje zahteva nizak nivo kreativnosti i zanimanja koja se vezuju za pružanje neophodnih javnih usluga ruralnom stanovništvu (medicinska zanimanja i zanimanja koja se vezuju za osnovno i srednje obrazovanje).

Za potrebe definisanja modela ekonomskog rasta ruralnih područja koji će biti implementirani u zemljama članicama EU, Bochma and Fritsch (2009) su razvili klasifikaciju zanimanja kreativne klase prilagođenu Međunarodnoj klasifikaciji zanimanja (engl. *International Standard Classification of Occupations – ISCO 88*). Prema ovoj klasifikaciji kreativnu klasu čine tri grupe: *super kreativna osnova* (fizičari, hemičari, matematičari, informatičari, nastavno osoblje fakulteta, srednjih i osnovnih škola, medicinski stručnjaci i dr.), *kreativni profesionalci* (menadžeri, pravnici, stručni saradnici i tehničari prirodnih nauka i inženjerstva i dr.) i *pojedinci koji se vezuju za kulturu i umetnost*.⁶

4. ANALIZA RASPOLOŽIVOG LJUDSKOG KAPITALA NA PODRUČJU RURALNIH OBLASTI U SRBIJI

Uprkos povoljnim klimatskim uslovima za različite tipove poljoprivredne proizvodnje i bogatim prirodnim pogodnostima, ruralna područja u Srbiji suočena su sa brojnim demografskim, socijalnim i ekonomskim problemima koji se ogledaju u: nepovoljnoj starosnoj i obrazovnoj strukturi stanovništva, niskoj bruto dodatnoj vrednosti po glavi stanovnika,

6 U originalnoj klasifikaciji zanimanja kreativne klase R. Floride pojedinci vezani za kulturu i umetnost pripadaju super kreativnoj osnovi.

niskoj efikasnosti korišćenja raspoloživog poljoprivrednog zemljišta, nerazvijenosti delatnosti koje se nalaze oko poljoprivrede, visokoj stopi nezaposlenosti i dr.

U ovom delu rada biće izvršena analiza raspoloživosti i kvaliteta ljudskog kapitala u pretežno i značajno ruralnim područjima u Srbiji⁷. Kvantifikovanje ljudskog kapitala biće izvršeno na dva načina:

- Prema *tradicionalnom pristupu* kao učešće broja zaposlenih sa visokim obrazovanjem u ukupnom broju zaposlenih i
- Prema *novom pristupu* kao učešće pojedinaca koji obavljaju kreativna zanimanja u ukupnom broju zaposlenih.

Kreativnost postaje indikator i pokazatelj dinamizma i inovativnosti u ekonomiji ruralnih područja, odnosno transformiše se od nečega što može da pruži ekonomske rezultate u sredstvo ruralne industrijalizacije.⁸ Kako bi se izmerio obim kreativne klase u ruralnim područjima u Srbiji, po ugledu na do sada razvijene klasifikacije zanimanja kreativne klase za zemlje članice EU, razvijena je klasifikacija zanimanja kreativne klase u Srbiji. Klasifikacija je izvršena na osnovu zvanične klasifikacije zanimanja koju je razvio Republički zavod za statistiku Srbije po ugledu na ISCO 88 i prema kojoj postoji deset osnovnih grupa zanimanja: Zakonodavci, funkcioneri i rukovodioci – menadžeri; Stručnjaci; Stručni saradnici i tehničari; Službenici; Uslužni radnici i trgovci; Radnici u poljoprivredi, ribarstvu i šumarstvu; Zanatlije i srodni radnici; Rukovodioci mašinama i uređajima i monter; Osnovna – jednostavna zanimanja i Vojna lica.

U Tabeli 1. prikazani su podaci o raspoloživom „visokoobrazovanom“ i „kreativnom“ ljudskom kapitalu u ruralnim područjima u Srbiji.

7 Ukupno 24 ruralna područja na teritoriji tri regiona: region Vojvodine, region Šumadije i Zapadne Srbije i region Južne i Istočne Srbije. S obzirom da ne postoje pouzdani statistički podaci za ruralna područja na teritoriji Kosova i Metohije ovaj region nije obuhvaćen analizom.

8 Rikalović, Stojanović i Zakić (2012), str. 575.

► TABELA 1. RASPOLOŽIVOST LJUDSKOG KAPITALA U ZNAČAJNO I PRETEŽNO RURALNIM PODRUČJIMA U SRBIJI, 2015. GOD. (%)

RURALNE OBLASTI	ZAPOSLENI SA VISOKIM OBRAZOVANJEM	KREATIVNA KLASA		
		RUKOVODIOCI, FUNKCIONERI I ZAKONODAVCI	STRUČNJACI I UMETNICI	INŽENJERI, STRUČNI SARADNICI I TEHNIČARI
Zapadnobačka oblast	17,43	3,77	9,58	9,62
Južnobačanska oblast	18,69	3,86	9,99	11,83
Južnobačka oblast	29,05	5,62	17,18	12,95
Severnobačanska oblast	17,55	2,89	9,19	11,70
Severnobačka oblast	17,43	2,93	7,98	9,70
Srednjobanatska oblast	19,94	2,28	13,66	9,78
Sremska oblast	18,72	3,66	9,49	9,90
Zlatiborska oblast	15,55	3,39	7,13	7,25
Kolubarska oblast	11,54	2,66	6,17	4,72
Mačvanska oblast	17,07	1,50	8,39	7,44
Moravička oblast	17,18	2,83	8,96	9,55
Pomoravska oblast	22,46	4,50	12,80	9,13
Rasinska oblast	19,66	3,03	9,34	7,18
Raška oblast	19,96	2,67	12,06	10,27
Šumadijska oblast	21,86	3,59	11,09	10,34
Borska oblast	17,37	2,94	8,65	6,11
Braničevska oblast	15,67	3,70	6,93	10,94
Zaječarska oblast	20,43	1,31	10,36	9,17
Jablanička oblast	13,41	3,14	6,78	4,35
Nišavska oblast	28,95	2,60	14,60	11,49
Pirotska oblast	19,00	0,97	6,45	10,65
Podunavska oblast	18,56	3,37	9,01	10,75
Pčinjska oblast	22,75	4,82	10,40	9,14
Toplička oblast	16,80	3,09	6,35	10,49

Izvor: Prikaz autora na osnovu podataka odeljenja Ankete o radnoj snazi Republičkog zavoda za statistiku Srbije.

Na osnovu razvijena klasifikacije zanimanja u Srbiji i podataka kojima raspolaže odeljenje Ankete o radnoj snazi Republičkog zavoda za statistiku Srbije, kao zanimanja koja obavljaju pripadnici kreativne klase identifikovane su tri grupe zanimanja. Prvu grupu zanimanja čine *Zakonodavci, funkcioneri i rukovodioci – menadžeri* u čijoj osnovi su poslovi planiranja, upravljanja, koordinacije i ocenjivanja svih aktivnosti privrednih društava, državnih i drugih organizacija, ili organizacionih jedinica u njihovom sastavu, i formulisanje i razmatranje njihovih politika, zakona, pravila i propisa. Drugu grupu zanimanja čine *Stručnjaci* u čijoj osnovi je povećanje postojećeg fonda znanja, primena naučnih metoda i umetničkih konceptata i teorija u rešavanju problema. Treću grupu zanimanja čine *Stručni saradnici i tehničari* u čijoj osnovi je izvođenje tehničkih poslova

povezanih sa primenom koncepata i operativnih metoda u oblasti prirodnih, primenjenih i/ili društvenih nauka.

Učešće visokoobrazovanih pojedinaca u ukupnoj broju zaposlenih u Beogradskoj oblasti 2015. god. je iznosilo 40,58%, dok je prosečna vrednost ovog pokazatelja za sva posmatrana ruralna područja oko 19%. Učešće pojedinaca koji obavljaju kreativna zanimanja u ukupnoj broju zaposlenih u Beogradskoj oblasti 2015. god. je iznosilo 46,27%, dok je prosečna vrednost ovog pokazatelja za sva posmatrana ruralna područja oko 23%. Južnobačka, Pomoravska, Šumadijska, Nišavska i Pčinjska oblast imaju veće učešće i „visokoobrazovanog“ i „kreativnog“ ljudskog kapitala u odnosu na prosek za sva posmatrana ruralna područja. Najveće učešće visokoobrazovanih pojedinaca i pojedinaca koji pripadaju kreativnoj klasi u ukupnom broju zaposlenih je u Južnobačkoj oblasti. Pored značajnog ljudskog kapitala, Pčinjsku oblast odlikuju i bogate prirodne pogodnosti (različita topografija i bogati vodni resursi) i na njenoj teritoriji tri područja su označena kao zaštićena prirodna područja. Ostala ruralna područja bogatih prirodnih pogodnosti u Srbiji⁹, kao što su Zlatiborska, Moravička i Borskaoblast, imaju ispod proseka za sva posmatrana ruralna područja oba pokazatelja ljudskog kapitala. Jedino Raška oblast ima učešće kreativne klase u ukupnoj broju zaposlenih iznad proseka (25,00%), dok je učešće visokoobrazovanih pojedinaca na nivou proseka (19,96%). Iz navedenog sledi da ruralna područja u Srbiji bogatih prirodnih pogodnosti (poput različite topografije i bogatih vodnih i šumskih resursa) nisu uspele da iskoriste svoju komparativnu prednost za obezbeđenje visokog ljudskog kapitala neophodnog za oporavak ruralne privrede. Najmanje učešće i visokoobrazovanih pojedinaca i pojedinaca koji pripadaju kreativnoj klasi u ukupnom broju zaposlenih je u Kolubarskoj oblasti (11,54% i 13,55% respektivno).

Predstavljena analiza raspoloživosti i kvaliteta ljudskog kapitala u ruralnim područjima u Srbiji predstavlja neophodno polazište za koncipiranje i implementaciju efikasnih lokalnih strategija razvoja u budućnosti.

5. PREPORUKE U POGLEDU POLITIKE RURALNOG RAZVOJA

U prethodnom periodu reforma agrarne i ruralne politike Srbije odvijala se u pravcu njihovog približavanja pravilima i principima Zajedničke agrarne politike EU i Svetske trgovinske organizacije. U osnovi reforme su dva cilja. Prvi cilj se odnosi na stvaranje konkurentnog poljoprivrednog sektora zasnovanog na znanju, inovacijama, primeni novih tehnologija i implementaciji standarda za unapređenje kvaliteta. Drugi cilj se odnosi na diversifikaciju ruralne ekonomije i upravljanje ambijentalnim pogodnostima ruralnih područja u skladu sa principima održivog razvoja. Strategijom poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije, definisane za period 2014-2024. god., prepoznata je komparativna prednost ruralnih područja u Srbiji koja se ogleda u povoljnim klimatskim uslovima za različite tipove poljoprivredne proizvodnje, bogatom prirodnom pejzažu i biodiverzitetu koji pružaju mogućnost za odmor i rekreaciju i bogatom kulturnom nasleđu. I pored ovih prednosti ruralna područja su i dalje zapostavljena i suočavaju se sa mnogim problemima. Takođe, u strateškom dokumentu prepoznata je važnost zaštite i unapređenja životne

9 Videti više u: Josipović (2017).

sredine i očuvanja prirodnih resursa, ali i dalje nisu učinjeni dovoljni naponi kako bi ruralna područja postala atraktivnija za život, odmor i rekreaciju.

U cilju oporavka i razvoja ruralne privrede potrebno je primeniti novi koncept razvoja ruralnih područja u Srbiji zasnovan na *endogenom, holastičkom i decentralizovanom* pristupu. Endogeni pristup ruralnom razvoju mora biti zasnovan na lokalno specifičnim resursima, multifunkcionalnosti poljoprivrede i diversifikaciji ruralne ekonomije, marketingu i promociji lokalnih proizvoda, unapređenju znanja i veština ruralnog stanovništva i očuvanju ekoloških, kulturnih i socijalnih ruralnih vrednosti. Holastički pristup ruralnom razvoju mora biti zasnovan na kreiranju zajedničkih i koordinisanih aktivnosti svih zainteresovanih pojedinaca, organizacija i institucija. Decentralizovani pristup ruralnom razvoju zahteva uključivanje svih lokalnih aktera u svim fazama kreiranja i implementacije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja u Srbiji (primena odlučivanja odozdo-na-gore).

Šansa ruralnih područja u Srbiji ogleda se u: razvoju organske biljne i stočarske proizvodnje, mogućnosti brendiranja novih proizvoda i usluga koji su zasnovani na lokalnom identitetu i tradiciji i razvoju ruralnog turizma (seoskog, rekreativnog, zdravstvenog, zimskog i dr.). Kako bi se poboljšao kvalitet ekonomskog rasta ruralnih područja potrebno je usvojiti niz mera i politika koje moraju biti usmerene ka:

- Uređenju i stvaranju podsticajnog poslovnog ambijenta u cilju stabilizacije dohotka ruralnog stanovništva;
- Široj primeni novih tehnologija i implementaciji standarda kvaliteta kako bi se obezbedila veća konkurentnost poljoprivrednog sektora;
- Diversifikaciji ruralne ekonomije, razvoju nepoljoprivrednih delatnosti u cilju rasta zaposlenosti i dohotka ruralnog stanovništva;
- Očuvanju i unapređenju ambijentalnih pogodnosti koje ljudi preferiraju za život, odmor i rekreaciju.
- Izgradnji odgovarajuće infrastrukture (savremenog kolovoza, infrastrukture koja će omogućiti širu primenu informacionih i komunikacionih tehnologija);
- Formiranju odgovarajućih savetodavnih i stručnih službi i edukaciji lokalnog stanovništva;
- Obezbeđenju finansijske i savetodavne podrške za razvoj preduzetništva.

Potrebno je doneti dugoročne lokalne strategije prilagođene ekonomskim, socijalnim i kulturnim specifičnostima ruralnih područja. Uloga ruralne politike treba da bude stvaranje odgovarajućeg ambijenta, pre svega visokog kvaliteta uslova življenja u ruralnim područjima, kako bi se postojeće stanovništvo sačuvalo i kako bi se pokrenula migraciona kretanja stanovništva iz urbanih ka ruralnim područjima i privukao značajan ljudski kapital neophodan za oporavak ruralne privrede. Krajnji cilj se ogleda u stvaranju podjednakih uslova za život i u gradu i u selu. U razvijenim ekonomijama ruralne pogodnosti (prirodne, izgrađene i kulturne) su važan indikator uslova za život za visokoobrazovane i kreativne pojedince i treba da posluže kao instrument za oporavak ruralne ekonomije, rast zaposlenosti i životnog standarda lokalnog stanovništva.

Novi koncept razvoja i zapošljavanja u Srbiji više mora biti usmeren u pravcu jačanja procesa *ruralne industrijalizacije*.¹⁰ Ruralna industrijalizacija podrazumeva ruralnu privredu koju čini skup međusobno povezanih privrednih delatnosti i drugih aktivnosti. Pored primarne poljoprivredne proizvodnje nju čine i ostale delatnosti koje se nalaze oko poljoprivrede: prerađivačka industrija, vodoprivreda sa ribarstvom, rudarstvo, šumarstvo, lovstvo, trgovina, turizam, zanatstvo i druge aktivnosti vezane za prostorno uređenje, organizaciju stanovanja, korišćenje slobodnog vremena, očuvanje zdravlja ljudi, obrazovanje i permanentnu obuku i očuvanje ekološke ravnoteže između čoveka i privrede.

Samo implementacijom modela ravnomernog regionalnog i unutar njega ruralnog razvoja biće obezbeđen *pametna, održiva i inkluzivna rast na lokalnom nivou* na kome se insistira u zemljama članicama EU i koji je postavljen kao cilj u Strategiji Evropa 2020 usvojene na Evropskom samitu 2010. god.

6. ZAKLJUČAK

U ekonomiji zasnovanoj na znanju, inovacijama i kreativnosti razvoj ruralnih područja zavisi od raspoloživosti i kvaliteta ljudskog kapitala. Mnoga istraživanja su otvorila pitanje ekonomskog značaja ljudskog kapitala za ruralnu ekonomiju. Prema rezultatima sprovedenih empirijskih istraživanja: *Ako ruralna područja poseduju izuzetne pogodnosti ambijenta i visok kvalitet ljudskog kapitala, onda postoje ključni preduslovi za uspostavljanje odgovarajućeg modela ruralnog ekonomskog rasta*. Iako je učešće visokoobrazovanih pojedinaca/kreativne klase u ukupnom broju zaposlenih značajno veće u urbanim u odnosu na ruralna područja, ne sme se zanemariti relevantnost tradicionalnog i novog koncepta ljudskog kapitala i za ruralni razvoj.

Cilj ovog rada je da ukaže na neophodnost koncipiranja i implementacije novog pristupa ruralnom razvoju zasnovanog na ljudskom kapitalu. U radu je analizirana uloga „visokoobrazovanog”/”kreativnog” ljudskog kapitala za obnovu i razvoj ruralne ekonomije. Izvršena analiza raspoloživosti i kvaliteta „visokoobrazovanog”/”kreativnog” ljudskog kapitala u ruralnim područjima u Srbiji predstavlja neophodno polazište za koncipiranje i implementaciju efikasnih lokalnih strategija u budućnosti.

Doprinos ovog rada ogleda se u objašnjenju uloge ljudskog kapitala u modelima ekonomskog rasta ruralnih područja i davanju preporuka za efikasnije funkcionisanje ruralne ekonomije u Srbiji. U narednom periodu potrebno je primeniti endogen, holistički i decentralizovani pristup u planiranju i realizaciji razvoja ruralnih područja u Srbiji. Primarni ciljevi politike ruralnog razvoja treba da budu unapređenje kvaliteta ruralnog ambijenta i ljudskog kapitala u ruralnim područjima. „Visokoobrazovani” i „kreativni” pojedinci mogu doprineti poboljšanju ruralnih ekonomskih performansi i doprinose uravnoteženom regionalnom razvoju.

10 Rikalović, Stojanović i Zakić (2012), str. 581.

LITERATURA

Cheng, L. and Dinopoulos, E. (1992), "Schumpeterian Growth and International Business Cycles" *American Economic Review*, Vol. 82(2), Pp. 409 – 414.

Florida, R. (2002), *The Rise of the Creative Class*, Pluto Press Australia, Melbourne.

Josipović, S. (2017), "Prirodne pogodnosti i klasifikacija ruralnih oblasti" *Ekonomski vidici*, Vol. 22(2-3), str. 149 – 160.

Lucas, R. E., Jr (1988), "On the mechanism of economic development" *Journal of Monetary Economics*, Vol. 22, Pp. 3 – 42.

McGranahan, D. A. and Wojan, T. R. (2007), „Recasting the creative class to examine growth processes in rural and urban counties" *Regional Studies*, Vol. 41.2, Pp. 197 – 216.

McGranahan, D. A., Wojan, T. R. and Lambert D. M. (2011), "The rural growth trifecta: outdoor amenities, creative class and entrepreneurial context" *Journal of Economic Geography*, Vol. 11, Pp. 529 – 557.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije (2014), *Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014-2024. godine*, Beograd.

Republički zavod za statistiku (2011), *Klasifikacija zanimanja*, Republika Srbija.

Rikalović, G., Stojanović, Ž. i Zakić, Z. (2012), "Novi obrazac privrednog razvoja i zapošljavanja: Model kreativne ruralne industrijalizacije" *Zbornik Matice Srpske za društvene nauke*, Novi Sad., Br. 141, str. 564 – 581.

Romer, P. M. (1986), "Increasing returns and long-run growth" *Journal of Political Economy*, Vol. 94, Pp. 1002 – 1037.

Segerstrom, P. (1991), "Innovation, Imitation and Economic Growth" *Journal of Political Economy*, Vol. 99, Pp. 190 – 207.

Zakić, Z. i Stojanović, Ž. (2008), *Ekonomika agrara*, Ekonomski fakultet, Beograd.
